

20742

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Uppsala
Siesta m. fl.

21/6

Lindström, J. W. 1950.

ULMA:s fågel. U 188 Vård och
användning av vilda träd, buskar
och örter på mägomark.

b bl 1:5

S. 6

Uppsala OSD

20742

Trädgårdsmästar jansson är inte bara kännare av odlade växter. Han är även kännare av de vilda växterna. Redan då han gick i skolan kände han till och kunde de svenska och latinska namnen på mer än tvåhundra svenska växter. Hnas lärare i skolan blev förbryllad då Jansson var sådan överdängare i botanik. Här nedan vad J sade om de vilda växterna och vad de dugde till:

Till mat, molla, nässlor, grodblad, guldviveblad, maskrorblad, m. fl. sorters blad. Rönnbär, oxelbär, nypon, kummin, slån, hallon, smultron, svålon, blåbär, lingon, ådon, enbär och berberisbär, varav det senare var giftigt, likaså dess rot.

Till medicin.

Cirka ett kilo ekbark och fem liter vatten kokades tillsammans. Sedan silades barken ifrån. Dekoten var det bästa som kunde uppletas mot kuldafötter. Det gällde att hålla foten så länge man kunde i det varma badet. Då det blev för varmt drog man upp foten en stund. Så fortsattes en halv eller hel timme. Samma dekot kunde användas flera gånger, men skulle då uppvärmas för varje gång. Liknande kur med bara varmt nästan kokett vatten, hade ej lika bra verkan som just ekbarksdekoten.

Solanum?

Solanum, växer i åkrar och diken. Bra magmedicin mot ^{sura} uppstötningar

Vidare nämnde J. fläderblommor, kamomil, lindblommor, körsbärsblad. Av dessa blommor och blad beredde de te, och vid förkylningar kokade de starkare blandning som gjorde att den sjuke kom i svettning.

Malört, sade Jansson, hade mångsidig användning i gamla tider. Av malört tillverkade de magmedicin. Vidare användes den mot malen, mot rättornas härjningar i visthusbodar och skåp.

Något mer om gamla träd kände J. ej till. Men, sade han, för några år sedan var det ett fasligt ryande i tidningarna, om en gammal trollgran, kallad djävulsgranen som stod invid vägen Bålsta Ekolmsund Enköping. Det stod mycket i enköpingsposten om den gamla granen. För vägarbeten måste dock granen fällas och undanskaffas.

Även trädgårdsmästar Janssons hustru tlade om att hon jämte fler andra färgat kläder med växtfärger. Bland andra ämnen så var det mossa som brukar växa på stenar, så var det bark av ek och al samt löv. Då de färgade med ekbark blev tyget svart. Färg kokad på albark och stenmossa gjorde tyget brunt.

Hon talade också om hur de använde bara aska av löfträd till att tvätta med. Förr i tiden var ju lövträdsaska en handelsvara. Då fanns ej de nuvarande kemiska tvättmedlen. Man gör sig den frågan, hur kunde de gamla komma underfund med askans egenskaper att göra tvätten ren och vit. Hur kunde de komma underfund med vad de olika växterna dugde till, och därtill skilja på giftiga och ej giftiga.

Fru Jansson talade om att under krisåren 1914--1918 så brukade gummorna där vid gården Staby, Giresta tvätta sina tvätter utan andra medel än asklut av lövträd. Det gick bra, sade hon, men det var besvärligt.

Lind-bast. Hinnan mellan barken och själva trädet på linden använde de gamle att göra snören av, till diverse snöarbeten, som till exempel tömmar, grövre mattvävnader m.m. Uppgift av trädgårdsm. Jansson.

Växter som de använde direkt till mat åt människor och djur.

Av grodblad, bladen på guldvivor anrättade de och åt som spenat.

Av bladen på molla och fettistel (mjölktistel maskrosblad) kokade de och gav svinen. Men det förekom ock att de använde bladen till människoföda.

Nässlor kokade de gamle och använde dels för utdryingning av sitt matförråd, och dels för att ge svinen. Nässlorna är som bekant rika på näringsämnen, och skulle de ej brännas så, skulle de säkerligen för länge sedan varit utrotade, och därvid skulle både människor och djur ha hjälpts åt.

Islandslav ha de gamla och använt till föda. Torkade oxel- och rönnbär samt enbär brukade de gamle dryga ut mjölfödan med. Då nämnda bär var väl torra så stöttes de sönder så att de så mycket som möjligt liknade groft mjöl eller gröpe. Av oxelbären gjordes ock pannkakor, d.v.s. de drygade ut mjölet som de förut hade. Mormor talade ock om att det var en gumma som brukade samla in rötter som hon torkade, malde sönder och drygade ut mjölet med. Kommer ej ihåg vad rötterna hette

Nypon var allmänt kända och användes till mat.

Vildhunung förekom mycket i gamla tider.

An Enbär gjorde de och enbärssirup och enbärssirup och enbärssirup.

Pepparrot vild. användes till medecin och som krydda till mat.

Tät ört. Då kor äter tätört blir det så kallad långmjölk. Växtplats fuktig mark.

Fläderbär syltade de. Löv av asp, björk, vide m. fl. trädslag togs som vinterfoder åt får, hästar och getter.

2
Från min tidigaste barndom var det så vanligt att vi så mycket som möjligt tog vara på allt som växte vilt och kunde komma till nytta. Härvidlag var de vilda bären n: 1. Alla vilda skogsbär har under tiderna som svunnit varit en sak som det räknades med. Hur skulle det ha gått om inte människorna direkt ur växtriket kunnat taga en del till sitt timliga behov. Kött från villebråd och fisk var ej nog till att draga sig fram på. Indirekt åt ju människorna både löv och gräs detta genom att de först gav husdjuren det.

En hel del blad rekommenderas ännu i våra dagar som varande mycket hälsosammare att använda än det köpta theet.

De uppgifter som jag här nedskrivit härröra sig från äldre personer som jag utfrågat i hithörande ämne. Personerna äro:

Johan Söderbom, över 90 år, född i Dannemora socken, ej vid gruv-samhället. Han minns mycket väl då han mor brukade förga med växtfärger.

E. Löfqvist, f.d. trumslagare och skraddare, 97 år. Född i Ängeby lina socken. Bl. a. såg han vilda vargar i sin barndom. Han minns ock de svåra nödåren 1867---69.

Görgensen som förut å sidan B.1 är presenterad.

Frågade i går den 11 juni en äldre man som heter O.W. Sundkvist och är uppvuxen i Skogstibble socken där han fortfarande bor, om han hörde de gamla berätta något om att de drygade yt den dagliga kosten med något som de tog direkt från de vilda växterna. Han sade då att mor-

tillkomna segermän
O. N. Lundkvist Skogstibble
Träsögården Janssons Giresta

Landsm. Uppsala 20742
J. W. Lindström 1950 GIRESTA m. fl.
UPL.

3
D
mor talade om att de gamla brukade samla in vitrots-rötter (kvickrot)
torka dem samt mala dem och blandade sedan i brödet eller gröten.

4
st
Uttalandet styrkte det jag redan nämnt att min mormor ^{tl}lade om att det
var en gumma som brukade insamla och torka rötter som sedan förmalades
och användes till utdrygning av mjölet.

Samma sak angående vitrotsrötter sade trädgårdsmästaren Jansson Hustuga
Giresta. Han sade också att utlänningar som vistas i Sverige mycket an-
vänder maskrosbladen till sallad. Ävenså att de gamla talade om att de
~~att de~~ mycket ätit grönsaker om somrarna, som t. e. maskrorblad, stensöta,
surblad, sursill, surströmming, och vildlök o.d.

Björksav var det vanligt att taga av björkarna på våren, De lät jäsa det
och användes sedan som dricka.

Det hör ju ej till ämnet, ^{o g}men gamle trumslagaren och skräd-
ren E. Låfkvist talade om att under ^onååren 1867-68-69 så brukade folket
koka soppa på strömming, De skar av strömmingen o tumslånga bitar, lade
den i en gryta, tillsatte morötter, potatis, rovor, och var det på våren eller
sommaren så tog de av de växter som fanns och lade i grytan. Det hela
avredes med litet siktat kornmjöl. En tunna sättpotatis kostade då
10 kronor, vilket var mycket om man beräknar penningvärdet på den tiden.